

a quo pendent, et illud recipiunt omnia, quæ ipsum esse quoquo modo participant. Hoc autem demonstrato, sufficienter ostenditur Deum esse; nam reliqua ejus attributa, quæ cum hujusmodi ente necessariam connexionem habent, postea demonstranda sunt.

6. *Quanta certitudo in præcedente assertionem.* — Assertio igitur sic declarata non solum vera, sed etiam ita certa Theologis visa est, ut doctrinam Aliaci erroris damnent. Et non immerito, nam pugnat cum sententia Pauli ad Rom. 1: *Quod notum est Dei, manifestum est in illis; Deus enim ipsis manifestavit.* Vocat autem notum Dei, id quod naturali lumine de illo innotescere potest, quod saltem esse oportet ipsum esse, nam si hoc ignoretur, nihil prorsus de Deo cognoscetur. Declarans autem hunc manifestationis modum subdit: *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque ejus virtus et divinitas, ita ut sint inexcusabiles, quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt.* Ex quibus verbis manifeste colligitur, talem posse cognitionem Dei ex creaturis haberi, ut homines inexcusabiles reddat, si vel Deum esse non assentiantur, vel illum colere negligant. Quod autem illa cognitio in se sit evidens, non videtur ex illis verbis tam aperte colligi; nam sæpe minor cognitio, quam evidens, sufficit ad obligandum hominem, et ut illum inexcusabilem reddat, nisi juxta illam operetur. Nihilominus tamen, si verba Pauli attente ponderentur, satis indicant evidentem cognitionem, ut sunt illa: *Manifestum est in illis, et, intellecta conspiciuntur.* Et simile testimonium est apud Salomonem, Sap. 13, ubi reprehenduntur qui verum Deum ignorant: *Vani (inquit) sunt omnes homines in quibus non subest scientia Dei, et de his quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum qui est; neque operibus attendentes, agnoverunt quis esset artifex;* et infra: *A magnitudine enim speciei et creaturæ cognoscibiliter poterit creator eorum videri.* Idem indicatur verbis illis Psal. 18: *Cæli enarrant gloriam Dei, ut late exponit Chrysost., hom. 9 et 10 ad Populum.* Et eodem sensu declarat Gregor. verba illa Job 36: *Omnes homines vident eum, unusquisque intuetur procul,* lib. 27 Moral., c. 2; ac denique idem sentiunt Ecclesiæ Patres, quos nunc referre, videtur a metaphysico instituto alienum; insinuabo tamen nonnulla testimonia probando ratione assertionem po-

sitam. Quæ non potest melius ostendi quam afferendo demonstrationes, quibus dicta veritas probetur.

Prima demonstratio, quod Deus sit.

7. Duæ igitur occurrunt viæ præcipuæ ad hoc ostendendum. Una est omnino a posteriori et ex effectibus; altera est proxime a priori, quamvis remote sit etiam a posteriori, ut postea declarabo. Prior via est magis usitata a sanctis Patribus, magisque consentanea Paulo et Salomoni in locis citatis, et potissime significatur in verbis illis Sapientis: *A magnitudine speciei et creaturæ, id est, a magnitudine et specie, seu pulchritudine creaturarum.* Ex quibus verbis possumus in hunc modum rationem formare, nam, licet singuli effectus per se sumpti et considerati, non ostendant unum et eundem esse omnium factorem, tamen totius universi pulchritudo, omniumque rerum, quæ in eo sunt, mirabilis connexio et ordo, satis declarant esse unum primum ens, a quo omnia gubernantur et originem ducunt. Hanc rationem attigit D. Thom., lib. 1 cont. Gent., c. 13, ex Damasceno, lib. 1 de Fide, cap. 3; et Gregor., 26 Moral., cap. 8; et Chrysostom., hom. 4 in Genesim; et expresse Dionysius Areopagita, c. 7 de Divinis nominibus, dicit Deum cognosci ex creaturarum omnium ordinatissima dispositione; quod usurpavit etiam August., lib. 11 de Civitat., c. 4; et Justinus interrogatus, q. 16 Gentium, *Unde sciri potest sitne Deum omnino,* eleganter ac breviter respondit, *ex eorum, quæ sunt, concretionem, constitutionem ac stabilitatem.* Unde optime Eusebius Cæsariensis, lib. 7 de Præparat. Evangel., c. 2: *Sicut domus (inquit) sine artifice, aut pannus sine texente fieri non potest, ita neque universum hoc sine auctore.* Gregorius vero Nazianzenus, oratione 2 de Theolog., exemplo utitur cytharæ, aut concentus ejus ordinatissime ac pulcherrime constituti. Nam sicut is non posset intelligi sine aliquo auctore, vel artifice, ita neque hujus universi aptissima constitutio sine Deo. Tandem rationem hanc insinuavit Philosophus, lib. 12 Metaph., c. 2, in illis verbis: *Quo namque pacto ordo erit, non existente aliquo perpetuo, separato ac permanente?* Eamque latius prosequitur, cap. 10, ubi etiam utitur exemplo domus, et familiæ recte ordinatæ, et exemplo exercitus qui sine duce ordinatus esse non potest. Eandem tetigerat lib. 1, c. 3 et 4.

8. *Evasiones rationis factæ.* — Ut autem vis hujus rationis magis perspiciatur, amplius expendenda est. Dicere enim posset aliquis ex hoc effectu ad summum haberi, unum esse omnium gubernatorem, non tamen conditorem. Deinde, dicere posset, illum esse unum non natura, seu entitate, sed consensione, ut si plures artifices ad unum ædificium construendum convenirent. Præterea hic discursus non habet locum in rebus pure spiritualibus, nam de illis nobis evidenter non constat quantam connexionem habeant, vel inter se, vel cum aliis rebus hujus mundi visibilis. Denique si quis fingat præter hunc mundum visibilem, esse alium, nullam connexionem cum hoc habentem, ejusque conditorem esse etiam increatum, ens distinctum tamen ab eo, qui hunc mundum condidit ac gubernat, non poterit quidem prædicta ratiocinatione convinci; ergo ex effectibus quos nos experimur, non satis possumus convincere esse unicum tantum ens increatum, quod sit principium cæterorum omnium, quæ in rebus existunt, sive in hoc mundo, sive in alio. Ex horum itaque expositione videtur pendere dictæ rationis vis, ut universe omnia entia comprehendat, et inter omnia unum tantum primum et aliorum fontem esse concludat; hujusmodi enim ens appellamus Deum.

Prima evasio refellitur, et emanatio totius orbis sensibilis ab uno efficiente ostenditur.

9. Ad primam igitur objectionem vel potius evasionem, imprimis respondere libet verbis Lactantii, lib. 1 de Falsa religione, cap. 2: *Nemo est tam rudis, tam feris moribus, qui oculos suos in cælum tollens, tametsi nesciat cujus Dei providentia regatur hoc omne quod cernitur, aliquam tamen esse non intelligat ex ipsa rerum magnitudine, motu, dispositione, constantia, utilitate, pulchritudine, temperatione; nec possit fieri quin id quod mirabili ratione constat, consilio majore aliquo sit instructum.* In quibus postremis verbis eleganter indicat ex gubernatione recte colligi procreationem, quia non potest universum gubernari, nisi ab eo cujus consilio et potentia conditum fuit. Ideo enim mirabili modo et ratione constat, et mira rerum connexionem et successione conservatur, quia a sapientissimo artifice ita instructum fuit, prout ad talem gubernationem et conservationem oportebat. Sic igitur ex connexionem mutuaque operatione rerum universi, non

tantum colligitur unus universi gubernator, sed etiam effector.

10. Quod præterea declaratur breviter discurrando per omnes res, ex quibus hoc universum constat. Et imprimis de speciebus omnibus rerum generabilium et corruptibilium supra ostensum est, non posse existimari quod a se habeant esse per solam successionem unius individui ab alio, sed necessarium esse ut unaquæque species in aliquo individuo ab aliqua superiori causa effecta sit. Quod saltem quoad ipsa composita et quoad formas materiales, fit evidens ex dictis in superiori sectione; quoad ipsam vero materiam non procedit ratio ibi facta; sumitur tamen probatio ex dictis supra de creatione, disputatione 22, scilicet, quia esse a se, est maxima perfectio; ergo si hæc non convenit formæ nec supposito substantiali, multo minus potest convenire materiæ primæ.

11. *Objectioni satisfi.* — Item, quia si nulla forma substantialis est ex se innata materiæ primæ absque ulla effectione, neque ipsa materia prima potest ex se habere actualem entitatem non receptam ab aliquo agente, quia natura sua postulat formam, et ab ea pendet; ergo non postulat esse nisi in composito et sub forma; ergo non potest ex se habere esse, formam vero expectare ab agente. Patet consequentia, quia si ex se est, necessario est, etiamsi agens nihil efficiat; posset autem agens nullam formam efficere, cum libere illam faciat, ut postea dicemus. Imo si materia ex se haberet esse, necessario esset æterna; agens autem extrinsecum non potuisset ab æterno formam aliquam rerum corruptibilium in illam inducere, nisi fortasse per infinitam durationem in ea conservaret formam, quam ex æternitate in illam induxerat, ut patet ex dictis sectione præcedente; nullus autem sanæ mentis excogitare potest, auctorem hujus mundi inferioris (quicumque ille sit) necessitari ad inducendam in materia ab æterno aliquam certam formam, quam per infinitam durationem in ea conservaret; neque ullus philosophus, etiam ex his qui existimant mundum esse ab æterno, finxit ita fuisse æternum hunc inferiorem mundum corruptibilem, ut in aliquo vel aliquibus determinatis individuis prius per æternitatem duraverit, quam inchoatæ in illo fuerint generationes et corruptiones. Si ergo nulla forma determinate sumpta necessario in materia, ergo nulla necessario fit in illa

agente, præsertim ex æternitate; ergo neque illa potest ex se habere esse necessarium et æternum. Dices, rationem hanc procedere supponendo, materiam natura sua pendere a forma, quod tamen non est evidens. Respondeo, etiam seclusa rigorosa dependentia, hoc ipso quod materia natura sua postulat formam, et sine illa esse non potest nisi in statu maxime præternaturali (quod nemo negare potest), satis concludi esse prorsus alienum a natura materiæ, habere esse a se, et expectare formam ab agente. Sicut in materia de anima, recte docent philosophi, non esse naturale animæ rationali esse ante corpus, quia natura sua postulat esse in corpore, quamvis a corpore non pendeat; unde dicit extra corpus manere possit, est tamen tunc in præternaturali statu. Quo argumento recte etiam concluditur animam rationalem non habere esse ex se necessarium et æternum.

12. *Ex prædictis evicitur conclusionis probatio quoad res sublunares.* — Ex his ergo recte colligitur res omnes sub cælo contentas ab aliquo superiori auctore esse procreatas. Unde imprimis fit, quatuor simplicia elementa ab uno et eodem auctore facta esse, ab eo scilicet, a quo ita sunt disposita et ordinata, sicut expediebat ad totius universi conservationem et regimen. Nam sicut propter hunc finem creata sunt, id est, propter bonum universi, et propter mistorum etiam generationes, ut statim dicam, ita in ea proportione creata sunt, quæ illi fini esset consentanea; in proportione, inquam, non tantum magnitudinis, sed etiam qualitatis et naturalis convenientiæ, vel diversitatis; necessarium ergo fuit, ut idem esset auctor omnium, alioqui non posset illa proportio et connexio sub unam intentionem cadere. Deinde etiam colligitur, eundem, qui fait conditor elementorum, fuisse etiam non solum gubernatorem, sed etiam conditorem mistorum, qui ex elementis generantur. Non est quidem necessarium ut mista omnia fuerint a solo auctore universi immediate producta; imo, si id intelligatur de productione per propriam et immediatam creationem, non solum necessarium non est, sed neque etiam verum, nam etiam juxta divinam Scripturam, de elementis prius creatis Deus mista produxit, quæ productio non potuit esse proprie creatio, cum fuerit ex præsupposita materia. Quin potius etiam de elementis ipsis non constat omnia fuisse immediate creata,

vel an unum prius creatum fuerit, et reliqua postea ex illo formata, et, licet illud prius sit probabilius magisque sacræ historiæ consentaneum, non tamen potest ratione demonstrari; nec refert ad id quod agimus, dummodo constet unum et eundem esse horum omnium auctorem.

13. Si autem illud de mistis intelligatur hoc modo et sub hac amplitudine, scilicet, de productione sive per propriam creationem, sive ex alio corpore prius creato, adhuc distinctione et declaratione opus est, nam potest intelligi, vel de productione, quæ a solo Deo immediate fiat, vel quæ fiat per causas secundas. Rursus inter hæc mista quædam sunt ita imperfecta, ut possint ab occurrentibus causis generalibus fieri absque concursu causæ particularis, et ejusdem rationis, ad quam per se, et veluti ex instituto hoc munus pertineat. Atque hoc modo producuntur non solum mista, quæ proprie dicuntur imperfecta seu meteorologica, quæ in secunda regione aeris frequentius generantur, sed etiam metalla, quæ in visceribus terræ virtute solis producuntur, et viventia multa, et animalia imperfecta. Et de his omnibus non potest (ut existimo) alia evidenti ratione ostendi esse immediate producta a prima causa seu auctore universali, nisi illa, qua in superioribus ostensum est primam causam concurrere immediate causis secundis, ad omnes actiones et effectus earum, quia non oportet ut prima causa majorem adhibuerit concursum, cum in universalibus causis creatis, vel in concursu plurium causarum sit sufficiens virtus ad hos effectus producendos cum generali concursu primæ causæ. Ad rem autem seu demonstrationem, quam intendimus, satis est hic modus emanationis harum rerum ab eodem auctore, a quo elementa facta sunt. Imo in rigore sufficeret demonstrare, hos effectus non habere alium primum auctorem, qui sit ens increatum, præter eum qui elementa et alias res universi procreavit, sive ab illo immediate procedant, sive mediate, scilicet, quia proxima causa eorum effectuum ab illo primo ente dimanavit.

14. Alia vero sunt mista adeo perfecta, ut non possint immediate a cælo, vel aliis generalibus causis creatis fieri sine proprio ac determinato concursu causæ proximæ ejusdem rationis; sic enim homo non generatur, nisi ab homine, et leo a leone, et sic de aliis perfectis animalibus, et in quibusdam arbo-

ribus et plantis idem accidere videmus; non enim oritur triticum nisi ex tritico, et in perfectis arboribus idem videmur experiri. In his ergo est multo evidentius, procreationem eorum revocandam esse ad aliquem superiorem auctorem, quia nec tota species potuit a seipsa dimanare, aut ex seipsa esse, ut supra ostensum est; neque in omnibus his causis visibilibus est sufficiens virtus ad introducendas hujusmodi rerum species in universo. Quod autem harum rerum omnium idem primus sit auctor, sive inter se, sive cum elementis conferantur, constat ex connexione earum inter se, sive in ratione materiæ, sive in ratione efficientis, aut finis. Ita enim sunt elementa constituta, ut ex eis possint commode hæc mista produci, aut nutriri, vel conservari, adeo ut a suis etiam naturalibus locis aliquantulum immutata sint in mistorum commodum et utilitatem. Et inter ipsa mista quædam aliis deserviunt in cibum, vel alias utilitates, et universa fere serviunt homini, propter quem proxime condita esse, intelligi potest, vel ex ipsis rebus, earumque diversis qualitatibus, ac variis proprietatibus hominum usibus accommodatissimis, quas proprietates a sua prima conditione receperunt; est ergo signum evidens, hæc omnia non solum ab eodem auctore gubernari, sed etiam condita esse. Quod etiam declarat ipsa universi pulchritudo, ad quam sine dubio tam varia mistorum procreatio ordinata est, et tam ordinate disposita, ut non poterit casu aut fortuito a diversis auctoribus ita fieri, sed ab unico et universali auctore, qui hanc pulcherrimam universi machinam intendebat.

15. *Cælum an animatum et qua anima aliquid crediderint.* — Quoad cælestia corpora probatur assertio. — Superest dicendum de corporibus cælestibus, quorum origo obscurior naturaliter esse videtur, eo quod incorruptibilia sint. Unde multi ex Gentilibus perspicuum esse crediderunt, cælum non habuisse autem, ut refert Justinus in responsione ad quintam questionem Gentibus propositam. Verumtamen quod cælum etiam sit factum, ostendi potest imprimis ex imperfectione ejus; est enim cælum ens imperfectius homine; cum ergo homo non habeat esse nisi a superiori causa, quomodo existimari potest cælum ex se habere esse? Dices primo, non satis constare, cælum esse imperfectius homine, nam multi existimarunt esse animatum anima intelligente. Respondetur, de propria animaticæ per informationem vix fuisse phi-

losophum aliquem, qui cælum animatum esse existimaverit; nullum enim vitæ indicium, aut opus in illo corpore invenimus; nam illuminatio et influentiæ omnes, naturales actiones sunt; motus autem localis per se solus, et maxime non progressivus, nullum est vitæ indicium, cum ab impetu vel naturali vel extrinseco fieri possit. Qui ergo cælum vivens aut animatum vocarunt, locuti sunt ratione intelligentiæ moventis cælum, quæ quia illi assistit, eoque quodammodo utitur ad agendum, secundum quamdam metaphoram anima illius appellata est. Qui vero in sensu magis proprio id asseruerunt, improbabiler locuti sunt. Contra eum nihilominus, qui in ea sententia persisteret, non esset efficax ratio facta, sed tunc eodem modo esset de cælo, quo de aliis intelligentiis philosophandum, de quibus statim dicam. Atque eodem fere modo occurrendum est, si quis dicat hominem, solum ratione animæ intellectivæ esse superiorem cælo, et de hæc non satis constare esse factam; dicendum est enim satis constare intellectivam animam factam esse, tum generali ratione, qua id potest de intelligentiis ostendi; nam cum anima sit minus perfecta, quam intelligentiæ, si hæc factæ sunt, multo magis ipsa; tum speciali ratione, quia cum ipsa sit forma corporis, et non tam sit propter se, quam propter totum compositum, nec naturaliter existere potest ante corpus, nec habere ex se esse, si ipsum compositum efficiente indiget, ut paulo antea declaravimus.

16. Tandem dicere potest aliquis, etsi corpus cæleste sit minus perfectum quoad gradum essendi, esse tamen perfectius in modo, cum incorruptibile sit, ideoque fieri posse ut etiam in perfectione essendi a se superet hominem, licet in essentiali gradu superetur. Respondeo, id esse impossibile, esseque longe diversam rationem unius et alterius attributi, nam rem esse incorruptibilem, provenire potest aut ex carentia contrarii, aut ex conditione materiæ, vel quadam rei simplicitate; unde hæc proprietas non semper indicat summam vel maximam essentialem perfectionem rei. At vero esse a se, et illa singularis necessitas essendi, quæ provenit ex independentia ab omni efficiente causa, est manifestum indicium eminentissimæ cujusdam perfectionis, non solum in modo, sed etiam in gradu ipsius esse, quia per hanc perfectionem magis distat ens a nihilo, seu a non ente, quam per quamcumque aliam,

quæ ab hac præscindat. Item, quia tale ens minus habet potentialitatis, quandoquidem nec in potentia objectiva esse potest. Ac denique tale ens sub alterius dominium non cadit. Unde singulari ac supremo modo est (ut ita dicam) sui juris, et nulli alteri subiectum. Quæ omnia sine dubio longe excellentiorem perfectionem indicant, et ideo fieri non potest ut res inferior in gradu entis hanc perfectionem habeat, quam superior attingere non potest.

17. Atque hinc confirmatur hæc ratio sumpta ex imperfectione cœli; est enim cœlum ens materiale, vel (ut extra omnem opinionem loquamur) corporeum, extensum, quantum, in qua proprietate, scilicet, quantitatis et extensionis, convenientiam habet ejusdem rationis cum inferioribus corporibus, estque in potentia passiva, saltem ad motum, et aliquas accidentales perfectiones, indigetque motu, saltem ut ad agendum in variis locis applicari possit. Imo impotens est ad ita se movendum et applicandum, nisi ab alio moveatur. Qui ergo credibile est, ut a se sit, quod et motu indiget, et a se illum habere non potest? Tanta ergo perfectio, quanta est esse ens independens, et necessarium absque esse in potentia objectiva, plane repugnat enti habenti tot imperfectiones, quæ in cœlo conspiciuntur. Non est ergo cœlum ens improductum, sed factum.

18. Probandum vero ulterius restat (simulque hoc ipsum confirmabitur), habere eundem auctorem sui esse, quem elementa ac cætera inferiora corpora habent, quod facile fiet, prosequendo et applicando discursum factum de connexionione et proportionione horum corporum inter se. Est enim imprimis evidens, corpora cœlestia inter se habere summam proportionem et debitam subordinationem, non solum in figura, situ et loco, sed (quod maxime ad rem spectat) in motu etiam et influentia, prout necessarium vel conveniens est ad habilitatem, et bonum regimen totius universi. Signum est ergo manifestum, et omnes cœlos fuisse ab eodem auctore conditos, et illum non esse alium a conditore totius universi, seu ab eo qui elementa et cætera inferiora corpora procreavit. Probatur consequentia quoad priorem consequentis partem, quia intelligi non potest, vel hanc cœlorum dispositionem et ordinem casu accidisse, vel cœlos prius fuisse ab aliquibus privatis agentibus conditos; postea vero fuisse ita dispositos et ordinatos ab aliquo su-

periori agente qui bonum totius universi procurat. Nam et ipsa pulcherrima et aptissima varietas et dispositio cœlorum in magnitudine sicut figura et virtute, evidenter enarrat sapientiam conditoris, qui ex intentione alicujus finis, et universalis commodi ita illos disposuit, et ipsa stabilitas et natura cœlorum satis declarat, non post naturam, sed cum ipsa natura accepisse eam dispositionem, præsertim quoad illas quatuor proprietates, quas numeravimus, scilicet, magnitudinem, figuram, et situm, et innatam vim influendi, nam de motu alia est ratio, quia et necessario est posterior, saltem per instans, et magis extrinsecus advenit. Fabricator ergo universi non est fingendus ad modum humanorum artificum, qui res aliunde subsistentes juxta finem a se præstitutum coordinant, et ita rem artificiosam componunt: sed tanquam diversus artifex, qui condendo cœlos, eis dedit naturam accommodatam tali dispositioni et ordini, quem simul cum illis procreavit.

19. Atque hinc ulterius facile persuadetur altera pars consequentis, scilicet, ob eandem rationem, et colligationem illorum superiorum corporum cum inferioribus, necessario fatendum esse eandem esse conditionem omnium. Quod præterea in hunc modum declaratur: duobus enim aut tribus modis intelligi potest constitutio universi ex cœlis et corporibus sublunaribus. Primo, quod cœli jam existentes, aut ex se (quod jam improbatum est) aut ab aliquo efficiente, ipsi sua virtute et efficacia condiderint omnia inferiora, eaque convenienter aptaverint ad hujus inferioris mundi constitutionem et conservationem. Et hic modus est per se incredibilis. Primo, quia hic mundus inferior fieri non potuit, nisi per creationem; nullum autem corpus potest habere naturalem vim creandi, ut in superioribus dictum est. Imo licet fingeremus, Deum prius creasse materiam, non potuissent cœli ex illa statim producere omnia elementa ita distincta et disposita, sicut natura eorum vel universi utilitas ac pulchritudo requirit. Cum enim cœli naturaliter agant, et, quantum est ex se, eodem modo, si cum eadem propinquitate, vel distantia, et cum eodem discursu applicentur, non potuissent ex eadem materia ex se æque indifferente tam varios, tamque ordinatos effectus efficere. Est itaque evidens, hoc non fuisse opus solius naturæ, sed intelligentiæ habentis vim eminentissimam, et multiplicem, quoad efficacitatem, et arbitrium operandi juxta finem intentum.

Deinde quia cœli per se soli vix aliquid possunt efficere sine concursu inferiorum corporum; nam et debent præmittere lucem, vel aliam influentiam sibi proportionatam, et ad perficiendos effectus semper requirunt aliquam inferiorum causarum cooperationem. Cujus argumentum est, quod sol, qui inter omnia astra videtur efficacissimus, minime potest aut segetes procreare sine pluvia et dispositione terræ, aut aliquid simile per se solus efficere. Adde aliquos esse effectus in his inferioribus, qui non possunt a cœlis fieri sine univocis agentibus, ut supra visum est.

20. Alio tamen modo fingi potest, quod cœlis jam existentibus, et sic dispositis a sua efficiente causa, aliud agens omnino distinctum, effecerit inferiorem orbem, illumque disposuerit modo conveniente et accommodato, ut ab orbe superiori foveri et gubernari posset. Et hic modus est etiam per se improbabilis, nam si intelligatur id factum esse quasi ex conventionione et pacto utriusque agentis, id pertinet ad secundam objectionem statim tractandam; si vero sit sermo (ut in dictis verbis significatur) auctorem cœlorum in illis ita creandis ac disponendis non respexisse mente et intentione sua ad commodum et utilitatem inferioris orbis, id est manifeste falsum, ut satis ex dictis constare potest; nam ipsa cœlorum dispositio et influentia proclamant illos fuisse conditos in ministerium cunctis gentibus, ut Scriptura loquitur. Quod etiam manifestant ordinatissimi motus eorum, qui uniformi quadam difformitate ita sunt mirabiliter distributi, ut ad omnem usum inferiori mundo necessarium deserviant, nimirum, ad temporum varietatem, ad generationes, et corruptiones rerum, ac denique, ut sint in signa, et tempora, et dies et annos. Nec refert quod hi motus additi sint cœlis post creationem eorum, et quod (ut est probabile) fiant a motoribus distinctis et inter se, et a cœlorum conditore, quia nihilominus cœli sunt conditi apti et accommodati ad tales motus, ut declarat eorum figura et influentia; signum ergo est, eo respectu et intentione fuisse conditos. Unde, quamvis habeant suos proximos motores, non tamen independentes a primo conditore et gubernatore, et juxta illius imperium, et intentionem moventes, prout ad bonum totius universi, et commodum usum inferiorum corporum expedit. Optime igitur ac plane evidenter ex fabrica et constitutione hujus universi, et colligatione, proportionem

ac subordinationem partium ejus, illatum est, unum esse totius universi auctorem.

Secunda evasio excluditur, et vera unitas primi auctoris totius universi ostenditur.

21. Sed jam occurrit secunda evasio, nam duobus modis intelligi potest hæc unitas: primo per naturalem et simplicem unitatem ejusdem causæ; secundo per aggregationem et consensionem plurium. Nos ergo priorem unitatem intendimus; est enim necessaria ad concludendum Deum esse; discursus autem factus, licet ostendat unitatem, non tamen videtur illam ita perfectam demonstrare. Præcipue enim fundatur in hoc, quod totum universum per modum unius adæquati effectus, cadere debuit sub intentione unius agentis; hoc autem verum esse potuit, etiamsi concurrerent plura agentia quasi partialia, dummodo per modum unius ad unum effectum adæquatum efficiendum conveniant, sicut plures artifices ad unum ædificium. Ut ergo hanc fictionem excludamus, et ex hoc effectu ostendamus veram unitatem primi agentis, imprimis supponere oportet, hujusmodi causam necessario debere esse intellectualem, quod et infra a priori ostendetur, et ex dictis de fabrica et dispositione universi est evidens, et ex uno effectu, homine videlicet, manifeste etiam concluditur, ac denique etiam juxta illam fictionem est imprimis necessarium; nam duæ causæ partiales cognitione carentes, et maxime si sint diversarum rationum, non possunt per se et ex intentione convenire ad unum adæquatum effectum producendum, nisi alicui superiori causæ subordinentur, cujus sint veluti organa aut instrumenta.

22. Quot absurda sequantur ex assertionem plurium causarum hujus orbis sine subordinatione.— Unde ulterius advertendum est, duobus modis posse excogitari consensionem illam plurium causarum partialium ad condendum universum. Primo quod omnes illæ sint subordinatæ uni superiori causæ, a qua esse receperint. Et hic sensus, licet falsam et erroneam doctrinam contineat, nihil tamen obstat aut refert ad rem quam nunc tractamus; nam juxta illum sensum jam admittitur unum tantum increatum ens, a quo cætera processerunt, et totus hic mundus primordialiter ab eo duxit originem, quod satis nobis est ad probandum Deum esse; illud enim primum ens Deum appellamus. An vero immediate per seipsum mundum produxerit, vel per inferiorem causam sibi subordinatam, unam,

vel plures, quod in prædicto sensu tangitur, pertinet ad aliam quæstionem de creatione, quam in superioribus tractavimus, et jam nunc iterum occurret. Alio ergo modo intelligi potest, quod plures causæ convenerint ad producendum hunc mundum absque subordinatione, vel inter se, vel ad aliam superiorum, sed cum quadam æqualitate quoad independentiam in suo esse et agere, licet fortasse, quoad effectuum productionem una plus concurrerit, seu meliores etiam effectus effecerit, quam alia; necessario enim dicendum est aliam fecisse cælum, aliam ignem vel aquam, aut alio simili modo. Et hic est sensus illius erroris, qui sola declaratione absque alia impugnatione statim per se apparet improbabilis atque ridiculus, quia frustra et sine fundamento multiplicantur illa principia, et necesse est, quodlibet illorum imperfectum esse et insufficiens ad suum effectum, vel alia esse supervacanea, et consequenter impossibilia.

23. *Primum.* — *Secundum.* — Argumentor igitur in hunc modum, nam vel unaquæque ex illis causis requirit consortium aliarum, quia ipsa est impotens absque aliis ad producendum totum universum, aut quia, licet singulæ possent producere totum, et ex se essent in virtute æquales, nihilominus inter se effectum hunc partiri voluerunt. Si primum dicatur, sequitur primo quamlibet aliarum causarum per se sumptam esse valde imperfectam et limitatam in virtute. Unde sequitur secundo esse etiam impotentem ad eum effectum, qui illi tribuitur; nam talis effectus non potuit, nisi per creationem fieri, verbi gratia, quodlibet cælum, et quodlibet etiam elementum, quod productionem totalem ac primariam includit; ostensum est autem in superioribus, ad creandum per talem modum principalis causæ, requiri virtutem simpliciter infinitam; ostensum etiam est, causam habentem virtutem principalem creandi, posse creare quidquid creabile est; in dictis autem causis dicitur esse virtus limitata, et ad unum vel alium effectum definita; non est ergo illa virtus creativa; ergo neque est sufficiens ad primam universi productionem etiam ex parte, nisi prius supposita fuerit ad actionem ejus creatio materiæ. Quod si tota materia prius creata fuit ab aliquo agente, cum illa fuit concreata aliqua forma, quia materia non per se fit, sed cum toto quod creatur; ille ergo est primus universi conditor, quem Deum appellamus.

24. *Tertium.* — Tertio sequitur ex illo errore, aggregatum ex omnibus illis causis esse finitum virtute, imperfectum sapientia, mutabile variis voluntatibus. Ex quo ulterius fit, providentiam et gubernationem universi ab illo pendentem non posse non esse valde imperfectam, et in multis deficientem, valdeque alienam ab infinita sapientia et potentia, quam universi fabrica et gubernatio satis indicat. Sequela declaratur, nam imprimis cum singulæ ex illis causis sint finitæ virtutis, non potest ex omnibus illis simul sumptis coalescere aliqua infinita virtus, nisi fortasse illæ partiales causæ dicantur esse infinitæ multitudinem, quod quidem dici non potest de his, quæ actu produxerunt res universi; nam cum hæc sint finitæ in multitudine, non potest causarum multitudo esse infinita, nisi dicatur, plures, vel etiam infinitas concurrere simul ad singulas res produendas; quod quam sit absurdum et ridiculum, per se constat. Neque esset minus improbabile dicere, hujusmodi causas, potentes hoc modo producere res universi, esse infinitas, etiamsi non omnes actu operentur; nam ut omittam rationes communes, quæ contra hoc infinitum fieri possunt, item quod gratis et sine fundamento fingitur, si ex nulla operatione colligi potest; item quod nihil deservit illa infinita multitudo ad condendum universum, prout factum est, si quidem non tota illa ad ipsum concurrat; præter hæc (inquam) omnia, non est in toto illo definito aggregato causarum vis agendi infinita et ex omni parte perfecta, quia hæc perfectio magis consistit in intensione quam in multitudine.

25. Deinde potest similis discursus fieri de sapientia, quæ est potissima perfectio rei intellectualis, et commensurata perfectioni essendi; si autem virtus limitata est et imperfecta, etiam essentia; ergo etiam sapientia. Unde posset facile de hujusmodi causis partialibus existimari, quamlibet earum multa ignorare; et præsertim futura, quæ pendent ex aliorum voluntatibus; qualis ergo posset esse providentia ab hujusmodi causis proveniens, etiamsi fingantur omnes simul inter se consulere, et sese mutuo juvare, et altera alterius imperfectionem et imbecillitatem supplere? Quid dicam de earum voluntatibus? Essent enim plane mutabiles, cum essent finitæ; facile ergo possent inter se dissentire, et una agere præter, aut contra voluntatem alterius. Unde recte ad rem, de qua agimus, dixit Justinus Martyr, oratione exhortatoria ad Gentes, prin-

cipatum plurium bellis et dissidiis esse expositum, unius vero imperium esse ab his incommodis liberum. Et in eandem sententiam dixit Athanasius in oratione contra idola: *Ubi princeps non est, ibi disturbatio nascitur, unde concluditur, quod multitudo deorum, nullitas est deorum.* Et Cyprianus, lib. de Idolorum vanit.: *Ad divinum (inquit) imperium etiam de terris mutuemur exemplum. Quomodo unquam regni societas, aut cum fide capit, aut sine cruore desit?* Et Plato, in Politico, ultra medium, multorum administrationem omnibus in rebus debilem et infirmam esse dixit. Propter quod ex Aristotelis, 8 Ethicor., cap. 10, et omnium philosophorum sententia, monarchicum regimen cæteris omnibus præfertur. Propter quod merito idem Arist., lib. 12 suæ Metaphysicæ, ita concludit: *Entia nolunt male gubernari. Non est bonum pluralitas principatum.* Unus ergo princeps. Esset igitur imperfecta valde universi gubernatio et providentia, si ex multis capitibus multique voluntatibus finitis et mutabilibus penderet sine subordinatione ad supremam quamdam potentiam, summam sapientiam et voluntatem immutabilem, ac summe bonam.

26. Adde quod res universi ita sunt inter se dispositæ et connexæ, ut aliæ aliis omnino indigeant, vel ad suam conservationem, vel ad suas actiones peragendas; omnes etiam ita intendunt totius universi integritatem et conservationem, ut propria commoda interdum deserant propter illam tuendam, ut aqua ascendit ad replendum vacuum, et terra præter suam naturalem conditionem, altiorum locum occupat, quam aqua, ut est magis recepta sententia. Quod si (ut alii volunt) aqua simpliciter eminet, illud est mirabilius, quod semper continet tumentes fluctus suos, ne terræ pulchritudinem omnesque ejus habitatores obruat. Quæ ergo ex illis partialibus causis erit sufficiens ad suum proprium effectum tuendum ac conservandum? Nulla sane. Sed oporteret mistorum vel animalium auctorem rogare aquarum dominum, ut ipsas contineat, ne suos effectus destruant; et ad hunc modum unaquæque postulare auxilium alterius, ut suum effectum tueri aut conservari posset. Atque similia incommoda et absurda exegitari facile possunt, quia revera id, quod ex multis imperfectis coalescit, non potest non esse imperfectum. Igitur tam mirabilis structura et diversarum rerum mirabilis compositio et ordo sine uno supremo architecto concipi non potest.

27. Quod si quis alteram partem dilemmatis supra positi eligat, et dicat, esse quidem plura prima principia rerum universi, singula tamen per se sufficientia ad totum gubernandum, et virtute ac perfectione æqualia, etc., contra hoc imprimis est, quod sine fundamento dicitur hujusmodi causas divisisse inter se universi productionem per partes; nam ex quo effectu id colligitur? vel, si non colligitur, quis hoc revelavit? Rursus rationes factæ absolute concludunt, esse necessariam unam adæquatam causam per se intendentem totum universum, ejusque commodis attendentem, et non sufficere causas partiales, sive tales sint ex impotentia, sive ex voluntate. Præterea contra eum qui hoc fingeret, sufficiens ratio esse deberet, quod superflue et sine rationabili motivo tot principia introduceret. Nam, si unaquæque ex illis causis sufficiens ponitur ad producendum et gubernandum totum universum, prout nunc est, et secundum omnem perfectionem, quæ in eo desiderari potest, quid est, cur plures hujusmodi primæ causæ esse finguntur? aut ex quo effectu talis multitudo inveniri aut credi potest? Fortasse quis respondeat talem multitudinem non poni propter effectus, quia ad talem ac tantum effectum sit necessaria, sed quia per se pertinet ad rerum perfectionem, ut res adeo perfectæ multiplicentur. Sed contra, nam potius unitas et singularitas illius naturæ pertinet maxime ad perfectionem ejus et aliorum. Quod ex professo probandum est infra tractando de unitate Dei, et attingetur etiam in posteriori puncto hujus sectionis. Et nunc declaratur breviter, prosequendo considerationem illius primi entis sub ratione causæ, et secundum habitudinem ad hunc effectum adæquatam, qui est totum universum, in qua consideratione et ratione nunc insistimus. Igitur si hoc universum haberet plura prima principia, nullum illorum haberet perfectum dominium in totum universum, et consequenter nullum eorum posset perfecte illud gubernare; nam si unum eorum vellet aliquid corrumpere vel annihilare, altero nolente non posset, quia ab illo solo posset sufficienter conservari. Et similiter si unum eorum vellet aut ventos aut pluvias excitare, altero resistente non posset, quia essent ut minimum æqualis virtutis, et sic de aliis; igitur ad perfectionem talis causæ, ut causa est, et sui effectus domina, et ad perfectam ejusdem effectus gubernationem spectat, ut tales cau-